

راهکارهای تحقق خوش رویی

نقش خوش رویی و خوش زبانی در خانواده و روابط اجتماعی - بخش اول...

از مسائلی که در روابط اجتماعی، جایگاه ویژه ای به خود اختصاص داده است، عوامل تأثیرگذار در محور تنش و ایجاد آرامش در زندگی اجتماعی است.

چکیده از مسائلی که در روابط اجتماعی، جایگاه ویژه ای به خود اختصاص داده است، عوامل تأثیرگذار در محور تنش و ایجاد آرامش در زندگی اجتماعی است. پژوهش پیش رو، به بررسی چگونگی تأثیر خوش رویی و خوش زبانی در روابط اجتماعی اشاره دارد و به اهمیت، نشانه ها، کارکردها و مهارت های هر یک در احساس نشاط، امید و تلاش افراد جامعه پرداخته است تا از این طریق، بتواند زندگی آرامی را به ارمغان آورد. روش تحقیق در این پژوهش روش توصیفی - تحلیلی است که با تکیه بر منابع دینی و رویکرد برآمده از علوم معاصر به استخراج نتایج پرداخته است. یافته های تحقیق نشان می دهد: خوش رویی با به کارگیری مهارت چشمی و لبخند، کینه زدایی، پایان دادن به دشمنی، الفت و محبت، قرب به خدا و فرجام نیک را به دنبال دارد و خوش زبانی با مهارت تجسم پایان کار، مرور رفتار، بازی ارتباط، بهره مندی از شوخی، خاموش سازی و تقویت مثبت، می تواند صفای زندگی، امنیت، عزت و عاقبت به خیری را به همراه داشته باشد. **مقدمه** منابع دینی، از خوش رویی به عنوان عاملی تأثیرگذار در آرامش و سازگاری اجتماعی، از جمله خانواده نام برده شده است. این گفتار به موضوع خوش رویی و اهمیت و نقش آن در آرامش خانواده می پردازد. در پیشینه بحث، مرتضی حسینی در فصل ششم از اثر خویش با نام کارگزاران شایسته در اسلام، به ویژگی خوش رویی و تأثیر آن در موفقیت کارگزار اشاره نموده است. همچنین در کتاب های اخلاقی به فضیلت خوش رویی و خوش زبانی به عنوان یک ویژگی مثبت اشاره شده است، اما پژوهشی که به این موضوع با رویکرد تبیین آثار و راهکارهای آن پرداخته باشد، یافت نشد. سؤال اصلی تحقیق: میان خوش رویی و خوش زبانی با سازگاری در خانواده و روابط اجتماعی چه ارتباطی وجود دارد؟ سؤالات فرعی تحقیق: 1. خوش رویی و خوش زبانی چه آثاری در زندگی اجتماعی دارد؟ 2. برای تحقق خوش رویی و خوش زبانی از چه راه کارهایی می توان بهره گرفت؟ **الف. خوش روییدر بیانات اهل بیت علیهم السلام عباراتی همچون وجه منبسط، البشر، بشر حسن، طلاقه الوجه و البشاشة** به عنوان عبارات مترادف با خوش رویی به کار رفته است. وجه منبسط» به چهره ای خالی از احتشام و عیوسی اطلاق می شود (ابن منظور، 1300ق، ج 7، ص 295). البشر» به معنای طلاق و وجه منبسط است (همان، ج 4، ص 61) و قید حسن» به منزله تأکید در گشاده رویی و نیکویی آن است. در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خطاب به فرزندان عبدالمطلب آمده است: همانا شما نمی توانید با اموالتان همه مردم را بهره مند سازید. پس با آنان با گشاده رویی و خوش رویی مواجه شوید» (کلینی، 1365ق، ج 2، ص 103). طلاقه الوجه» به معنای آشکارسازی سرور در چهره است (همان، ج 10، ص 229). امام باقر علیه السلام در روایتی می فرماید: مردی از امیرالمؤمنین علیه السلام درباره برادران سؤال کرد و حضرت در پاسخ فرمودند: برادران دو دسته اند: یکی اخوان الثقه» و دیگری اخوان المکاشره». آن گاه خانواده را از اخوان الثقه برشمردند و فرمودند: مال و جان را در اختیار آنان قرار ده، با دوستانشان دوست و با دشمنانشان دشمن باش، اسرار و عیوبشان را فاش نکن و خوبی آنان را آشکار ساز. اما گروه دیگر (اخوان المکاشره) در حد اطمینان نیستند. پس، از همنشینی با آنان لذت ببر، ولی بیش از اینها انتظار نداشته باش. سپس حضرت فرمودند: آنچه آنان از گشاده رویی و شیرین زبانی به تو هدیه می کنند، از آنان دریغ مدار» (همان، ص 249). البشاشة» نیز به معنای طلاق و وجه استعمال شده است (همان، ج 6، ص 266). امیرالمؤمنین علی علیه السلام در حدیثی می فرماید: إِذَا لَقَيْتُمْ إِخْوَانَكُمْ فَتَصَافَحُوا وَ أَظْهَرُوا لَهُمُ الْبَشَاشَةَ وَ الْبِشْرَ» (حرعاملی، 1368، ج 12، ص 226)؛ هرگاه برادرانت را ملاقات کردی، با آنان مصافحه کن و سرور و گشاده رویی را در مواجهه با آنان آشکار ساز. از بررسی معنای واژه های فوق در متون لغوی، استفاده می شود که این واژه ها در عین تعدد، به معنای واحد پیراستن چهره از آثار گرفتگی و خشم و آرامش دادن آن با سرور و فرح به کار رفته است که در نوشتار حاضر، از آن با واژه های خوش رویی، و گشاده رویی» یاد شده است. **اهمیت خوش رویی** توصیه هایی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده اند، آن است که با برادران دینی با روی گشاده مواجه شوید. مردی خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله رسید و گفت: ای رسول خدا، مرا توصیه کن. پس حضرت در میان توصیه های خویش فرمود: با برادر خود با گشاده رویی مواجه شو» (کلینی، 1365ق، ج 2، ص 103). وقتی با افراد جامعه دینی که از آنان به برادران دینی» تعبیر می شود، باید با چهره ای باز و دور از گرفتگی و خشم و اندوه مواجه شد، حکم مواجهه در محیط منزل با همسر به خوبی روشن می شود؛ زیرا روابط در میان اعضای خانواده قوی تر و به دنبال آن، ضرورت محور تنش بیشتر احساس می شود. در این میان، همسر نسبت به سایر اعضا جایگاه مهم تری برخوردار است. گشاده رویی نسبت به همسر تا جایی اهمیت پیدا می کند که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آن را یکی از حقوق زن بر همسر خود دانسته و فرموده اند: حق زن بر شوهرش این است که او را گرسنه نگذارد، بدنش را بیوشاند و با او ترش رویی نکند» (مجلسی، 1404ق، ج 100، ص 254). بنابراین، بی جهت نیست که در روایات معصومان علیهم السلام گشاده رویی علامت ایمان (کلینی، 1365ق، ج 2، ص 226)، نیمی از عقل (مجلسی، 1404ق، ج 73، ص 60)، اولین عطیه الهی (تمیمی آمدی، 1366، ص 254) و آغاز نیکوکاری (کلینی، 1365ق، ج 2، ص 103) دانسته شده است. خوش رویی آسان ترین و فراگیرترین هدیه ای است که می توان به دیگران تقدیم کرد. گشاده رویی و خوش رویی رفتار پسنیدیده و محبت آمیزی است که به آسانی صورت می پذیرد و مستلزم رنج و رحمت نیست. امیرالمؤمنین علیه السلامی فرماید: اولین عطیه و راحت ترین سخاوت خوش رویی است» (تمیمی آمدی، 1366، ص 245). جذب دیگران، تنها با کمک هدایای مادی نامحدود نیست و فرد با استفاده از اموال خود همواره قادر نیست دل آنان را به دست آورد. ضمن آنکه این نوع جذب کردن در مواردی منجر به آسیب تربیتی می شود و فرد هدیه گیرنده را متوقع و خواهان رشوه بار می آورد، اما مواجهه با دیگران با روی خوش از آنجاکه کاری آسان و به راحتی قابل انجام است، محدود به حدی نیست و می توان از آن در موارد متعدد و نسبت به افراد متعدد استفاده کرد. از جمله عطیایی که فرد همیشه می تواند به همسر خود ببخشد و زبان آسیب های مادی را نیز به همراه ندارد، خوش رویی است. خوش رویی گنج بی پایانی است که محدودیت ندارد و فرد می تواند همواره از آن استفاده کند و دل همسر را نیز نرم سازد. همان گونه که پیش تر اشاره شد، امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت کرده اند که آن حضرت خطاب به فرزندان عبدالمطلب فرمودند: شما هرگز نمی توانید با اموال خود همه مردم را بهره مند سازید، پس با آنان با گشاده رویی و خوش رویی تمام مواجه شوید» (کلینی، 1365ق، ج 2، ص 103). **آثار خوش رویی** 1. کینه زدایی: کینه زدایی یکی از آثار معجزه آسای گشاده رویی است. برطرف ساختن کینه هایی که به تدریج در درون فرد رسوخ کرده، کاری بسیار سخت و گاهی غیرممکن است، اما مواجه شدن با روی گشاده، درمان کینه های سخت و دیرینه است. امام کاظم علیه السلام در روایتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: خوش رویی کینه را می زداید» (همان، ص 104). حدیث فوق، خوش رویی را از عوامل کینه زدایی معرفی می کند و در روایتی از امیرالمؤمنین علیه السلام، به عنوان بهترین عامل در

زدودن کینه معرفی شده است: بهترین وسیله ای که مردم با آن دل های دوستان خود را به دست می آورند و کینه ها را از دل های دشمنان خود می زدایند، خوش رویی به هنگام مواجهه با آنان، پرسشی از حال آنان در غیاب و گشاده رویی در حضور آنهاست» (مجلسی، 1404ق، ج 75، ص 57). 2. پایان دادن به دشمنی: کارآمدی و تأثیر گشاده رویی منحصر به کینه های باطنی نیست، بلکه بالاتر از آن را نیز درمان می کند؛ یعنی هنگامی که کینه به منته ظهور می رسد و شکل دشمنی به خود می گیرد. گاه روابط اعضای خانواده به قدری تیره و تار می شود که از کینه باطنی به دشمنی و نبرد در رو تبدیل می شود. این موقعیت، موقعیتی بسیار خطرناک است که آبستن هر آسیبی در روابط خانوادگی است، اما همین موقعیت مخاطره آفرین و آتش پر دامنه، با هدیه ارزان و مؤثر خوش رویی مهار می گردد. امیرالمؤمنین علی علیه السلام می فرماید: خوش رویی تو آتش دشمنی را خاموش می سازد» (کلینی، 1365ق، ج 2، ص 103). 3. ایجاد الفت و محبت: بشاشت و گشاده رویی علاوه بر آنکه کینه و دشمنی را می زداید، الفت و محبت دیگران را نیز جلب می کند. بدیهی است که الفت و محبت از مهم ترین عواملی است که به سازش و آرامش همسران منجر می گردد. در روایتی، بشاشت و گشاده رویی به عنوان بهترین عاملی معرفی شده است که مردم به وسیله آن می توانند دل های دوستان خود را به دست آورند و کینه را از دل دشمنان خود دور نمایند (مجلسی، 1404ق، ج 75، ص 57). در این روایت، الفت که به معنای انضمام است (ابن فارس، 1411ق، ماده الف)، محصول گشاده رویی به شمار آمده است. بنابراین، خوش رویی به عنوان بهترین عامل جذب دل ها به افراد توصیه شده است، اما مواجهه با روی گشاده علاوه بر آنکه کمیت جذب را افزایش می دهد، کیفیت آن را نیز تحت تأثیر قرار می دهد. نتیجه کیفی گشاده رویی با واژه حب درآمخته است. امام باقر علیه السلام می فرماید: خوش رویی و گشاده رویی آوردگاه محبت است» (کلینی، 1365ق، ج 2، ص 103). حب به معنای وداد و میل شدید است (مصطفوی، 1360، ج 2، ص 152). پس در کلمه محبت «کیفیت و شدت دل بستگی مورد توجه است. در برخی روایات، هر دو جنبه کمی و کیفی، محصول رفتار خوش رویی دانسته شده است. امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید: گشاده رویی باعث دوستی خلق است» (نوری، 1408ق، ج 8، ص 454). 4. قرب به خداوند: نتایج و آثار خوش رویی منحصر در آثار اجتماعی نیست، بلکه مهم ترین محصول آن به خود فرد تعلق می گیرد و این محصول، قرب و نزدیکی به خداوند است. از آنجاکه حفظ پیوندهای اجتماعی و از جمله پیوند خانوادگی، از مهم ترین تأکیدات خداوند متعال است، فردی که با مردم و اعضای خانواده با روی گشاده مواجه می شود، به فرمان حضرت حق توجه کرده و زمینه تقرب خود را به او فراهم ساخته است. امام باقر علیه السلام می فرماید: گشاده رویی آوردگاه محبت و نزدیکی به خدای عزوجل است و ترش رویی آوردگاه بغض و کینه و دوری از خداوند است» (همان، ص 453). 5. فرجام نیک: طلاق و وجه و خوش رویی بهره دنیوی و اخروی را برای فرد به ارمغان می آورد و علاوه بر آنکه موجب می شود زندگی در دنیا با شادکامی و آرامش و محبت همراه باشد، در آخرت نیز باعث حظ و بهره فراوان می شود. امام باقر علیه السلام فرمودند: شخصی به نزد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسید و توصیه ای را درخواست کرد. حضرت به او فرمودند: غضب مکن. عرضه داشت: بیشتر بگویند: فرمودند: با برادرت با گشاده رویی مواجه شو و با رویی گرفته مواجه نشو؛ چراکه تو را از بهره دنیا و آخرت باز می دارد (همان). توجه به ویژگی ها و آثار مهم گشاده رویی موجب آن می شود تا این سفارش ارزشمند اجتماعی اولیای دین را بیش از پیش مورد توجه قرار دهیم. رفتاری که به آسانی انجام می شود، همه افراد را دربر می گیرد، کینه و دشمنی را می زداید، محبت را جایگزین کینه می کند و قرب به خداوند و در یک کلام خیر دنیا و آخرت را در بردارد، سزاوار بی اعتنایی و بی توجهی نیست. **راهکارهای تحقق خوش رویی 1.** الگوی ارتباط چشمی: اصل ارتباط چشمی، یکی از عناصر مهم تعامل میان فردی و گاهی ضروری برای شروع تعامل اجتماعی است. این رفتار در هنگام گفت و گو، نشانه توجه و علاقه است و استفاده مناسب از آن می تواند پیامدهای تقویت کننده داشته باشد. کلاتیک و دیگران (1975) در آزمایشی مصاحبه مانند، به مصاحبه گرها آموزش دادند هنگام مصاحبه، از روش های ذیل استفاده کنند: 1. مدام به مصاحبه شونده نگاه کنند؛ 2. به طور متناوب به او نگاه کنند؛ 3. اصلاً به او نگاه نکنند. نتایج نشان داد: در زمانی که مصاحبه کننده به مصاحبه شونده نگاه نمی کرد، وی از جملات کوتاه تری استفاده می کرد و کمتر حرف می زد. وقتی مصاحبه گرها مدام به مصاحبه شونده نگاه می کردند، آنها تصور می کردند مصاحبه گر به آنها خیلی توجه دارد و مصاحبه گری را که اصلاً به آنها نگاه نمی کرد، فردی بی توجه می دانستند. البته گاهی استفاده بیش از حد از نگاه، یا نگاه خیره، حمل بر تهدید می شود و دیگران را ناراحت می کند. در این گونه شرایط، ارتباط چشمی اثرات تنبیهی به همراه خواهد داشت (هارجی، 1377، ص 100). در مواجهه فرزندان با پدر و مادر، امام صادق علیه السلام در حدیثی می فرماید: هر کس به پدر و مادر خویش نگاه خیره ای داشته باشد، حتی اگر پدر و مادر به او ظلم کرده باشند، خداوند نماز او را نمی پذیرد» (کلینی، 1365ق، ج 2، ص 349). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: کسی که به مؤمنی نگاه ترسناک داشته باشد، خداوند در روزی که پناهی جز خدا وجود ندارد، او را در فضای ترس قرار خواهد داد» (همان، ص 36). ارتباط چشمی متعادل با اعضای خانواده، به ویژه در هنگام سخن گفتن، عاملی مؤثر در تداوم ارتباط کلامی و نمونه ای بارز از خوش رویی محسوب می شود. 2. لبخند: برخی از پژوهش ها نشان می دهد که لبخندها تقویت کننده اند. شوالتر (1974) در جریان یک آزمایش، موفق شد تا با استفاده از لبخندهای انتخابی، برخی از جملات عاطفی مصاحبه شونده ها را شرطی کند. در برخی از بررسی ها، ترکیبی از لبخندها و سایر تقویت کننده های غیرکلامی و کلامی مورد استفاده قرار گرفته اند. کرسنر (1958) با ترکیب کردن خنده و تکان دادن سر و اهوم» گفتن آزمودنی ها را واداشت تا از کلمه مادر» بیشتر استفاده کنند (هارجی، 1377، ص 99). لبخند به عنوان یک تقویت کننده ژستی» نمونه ای از مهارت های خوش رویی در برابر همسر و دیگران است. رسول خدا صلی الله علیه و آله همواره از این مهارت در هنگام سخن گفتن استفاده می کردند: کان رسول الله اذا حدث بحديث تبسم فی حدیثه» (مجلسی، 1404ق، ج 16، ص 296). امام باقر علیه السلام نیز تبسم در برابر برادر دینی را حسنه دانسته اند (کلینی، 1365ق، ج 2، ص 188). شایان ذکر است که لبخندها همان گونه که مهربانی و تفاهم را منتقل می سازند، گاهی نشانه تحقیر و تمسخر هم هستند. تعبیر این رفتارها، به ویژگی های بافتی از قبیل رفتارهای ضمیمه رفتار موردنظر بستگی دارد (هارجی، 1377، ص 99). بنابراین، کاربرد این مهارت در برابر همسر نیازمند توجه به رفتارهای ضمیمه نیز می باشد تا مبادا لبخند به عنوان عامل تحقیر و تمسخر همسر محسوب شود. برای نمونه، لبخند زدن مداوم به همسر موجب می شود تا او این عامل تقویت ارتباط را به مثابه عامل تمسخر و تحقیر تعبیر کند و از این رفتار ناخرسند گردد. 3. تکان دادن سر: تکان دادن سر نیز از جمله ژست هایی است که معمولاً آن را به نشانه تصدیق، موافقت و تفاهم به کار می بریم. فوربس و جکسون نیز بر تأثیرات تقویتی این ژست تأکید کرده اند. در اکثر تحقیقات صورت گرفته در این زمینه، تکان دادن سر و سایر تقویت کننده های کلامی و غیرکلامی با هم ترکیب شده اند. ماتاراز و نینس متوجه شدند تکان دادن سر توسط مصاحبه گرها باعث می شود تا متوسط زمان صحبت مصاحبه شونده افزایش یابد (همان، ص 100). این مهارت در هنگام سخن گفتن همسر، شاخصی برای توجه دقیق به او، تأیید گفته ها و دغدغه های وی و نشانه ای از خوش رویی با او به شمار می رود. ما به دو شیوه می توانیم برای ابراز علاقه و اشتیاق نسبت به حرف های گوینده، از تکان دادن سر استفاده کنیم. اکمن و استر معتقدند: ما با کج کردن سر، علاقه مندی خود را نسبت به حرف های طرف مقابل ابراز می کنیم. علاوه بر این، ما با تکان های سر، تمایل خود را برای ادامه صحبت نشان می دهیم (همان، ص 60). تکان دادن سر از آن جهت مطلوب است که نشانه توجه به گوینده است. امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید: پیامبر صلی الله علیه و آله هیچ گاه با کسی سخن نمی گفت، مگر اینکه با تمام پهنای صورت به او رو می کرد؛ هیچ گاه از کسی رو بر نمی گرفت، مگر زمانی که سخنش تمام می شد؛ و با کسی مصافحه نمی کرد، مگر اینکه زمانی دست خویش را پس می کشید که او دستش را پس کشیده باشد» (نوری، 1408ق، ج 8، ص 439). 4. حالات چهره: امام باقر علیه السلام در حدیثی، پس از آنکه اظهار سرور و گشاده رویی را زمینه محبت و قرب به خدا دانستند، فرمودند: گرفتگی چهره و اخم، پستی و دوری از خدا را به همراه می آورد» (مجلسی، 1404ق، ج 75، ص 17). چهره، اطلاعات فراوانی در خصوص حالات هیجانی دیگران به ما می دهد. برخی از نظریه پردازان می گویند: حالات چهره بعد از زبان، مهم ترین منبع اطلاعاتی است. شاهد این مدعا زمان و حجم کارهایی است که نویسندگان، نمایش نامه نویس و سناریونیسان به توصیف جزئیات چهره شخصیت های موردنظر خود اختصاص داده اند. عده ای معتقدند: این حالات، هم فطری و هم آموختنی هستند. اما برخی شواهد، از نظریه فطری بودن حالات چهره حمایت می کند؛ زیرا در فرهنگ های مختلف دنیا شاهد حالات چهره ای مشترکی هستیم؛ از قبیل بالا کشیدن یک یا هر دو ابرو، خمیازه کشیدن و جمع کردن لب ها، به ترتیب، نشانه نگرانی و تعجب، خستگی و اضطراب هستند. وقتی بین حالات چهره و گفتار مغایرت وجود دارد، بیشتر به حالات چهره اعتماد می کنیم نه به گفته های طرف مقابل (همان، ص 36). به هر حال، بسیاری از نشانه های خوش رویی از طریق حالات چهره به دیگران و از جمله به همسر ارائه می شود. هنگامی که همسر ما شاد یا نگران باشد، ما می توانیم با اتخاذ حالت چهره ای متناسب با آن موقعیت، در شادی او، خود را شاد نشان دهیم و در نگرانی اش، خود را سهیم بدانیم و سرانجام، با چهره ای خوش با او مواجه شویم. 5. آراستگی چهره: پیراستن و آرایش چهره نیز از مهارت هایی است که لازم است مورد توجه قرار گیرد و به عنوان نمودی بارز از خوش رویی ملحوظ گردد. فردی که با چهره آراسته با همسر خود مواجه می شود، میزان علاقه مندی خود را به او نشان می دهد و خاطر نشان می سازد که برای او ارزش و احترام خاصی قابل است. هرچند با توجه به تفاوت های جنسیتی،

تأکید بیشتری بر آراستگی زن در برابر شوهر صورت گرفته است، ولی مردان نیز بدین وسیله، به همسران خود ابراز توجه کرده، سلامت اخلاقی آنها را تضمین می کنند. در روایتی آمده است: شخصی می گوید: امام موسی بن جعفر 7 را دیدم که خضاب کرده بود (موی سر و صورت را رنگ کرده بود). گفتم: فدایت شوم، خضاب کرده ای؟! فرمود: آری، نظافت و آراستگی مردان از اموری است که بر عفت زنان می افزاید و عفت زنان از آن رو کاهش یافته است که شوهران آنها به سر و روی خود نمی رسند. سپس فرمود: آیا مایلی همسرت را در وضعیت نامناسبی از حیث نظافت و آراستگی ببینی؟ گفتم: نه. حضرت فرمود: پس در مورد همسرت نیز این را نپسند» (کلینی، 1365ق، ج5، ص 567). **ب. خوش زبانیکی** از عوامل مؤثر در سازگاری و رفع تنش در کنار خوش رویی، این است که اعضای خانواده به یکدیگر نه سخن ناپسند بگویند و نه ناپسند سخن بگویند. محتوای سخن و کیفیت ادای آن هیچ یک نباید ناپسند باشد. سخن باید طیب باشد. طیب نقطه مقابل خبیث است و گاهی در معنای آن توسعه داده می شود و گفته می شود: سخن پاک، یعنی سخنی که ناپسندی در آن نیست (ابن منظور، 1300ق، ذیل ماده). **منابع** فارس احمد (1411ق)، معجم مقاییس اللغة، بیروت، دارالجلل. ابن منظور، محمدبن مکرم (1300ق)، لسان العرب، بیروت، دارصادر. تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد (1366)، غررالحکم و دررالکلم، قم، دفتر تبلیغات اسلامی. حرعاملی، محمدبن حسن (1368)، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البیت. حسینی، مرتضی (1384)، کارگزاران شایسته در اسلام، قم، فرهنگ قرآن. راوندی، قطب الدین (1407ق)، الدعوات، قم، مدرسه د امام مهدی. صدوق، محمدبن علی (1355)، عیون اخبارالرضا علیه السلام، تهران، کتابفروشی اسلامیة. — (1413ق)، من لا یحضره الفقیه، قم، جامعه مدرسین. — (1361)، معانی الاخبار، قم، جامعه مدرسین. کارنگی، دوروتی و دیل کارنگی (1376)، آیین همسرداری، ترجمه مهستی شهلایی، تهران، نقش و نگار. کلینی، محمدبن یعقوب (1365ق)، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه. مجلسی، محمدباقر (1404ق)، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفا. مصطفوی حسن (1360)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب. نوری، میرزاحسین (1408ق)، مستدرک الوسائل، قم، مؤسسه آل البیت. هارچی، اون (1377)، مهارت های اجتماعی در ارتباطات میان فردی، ترجمه خشایار بیگی، تهران، رشد. علی حسین زاده: استادیار دانشگاه کاشان. معرفت - سال بیست و دوم - شماره 192 ادامه دارد...